

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske

MAANEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Peter Kr. Iversen

INDHOLD:

Fjorden blaaner, hvor Nordgrænsen gaar.
Jørgen Paulsen: Isted-Løven og dens Historie.
Morten Kamphøener: Meget sjældent Epitafium i Rabsted Kirke.
Nicolaj Svendsen: Frederik den Syvendes Ligfærd gennem Angel.
Hans Thysen: En sønderjydske Frimenighed.
W. Christiansen: Fra de gamle Kniplestuer.
Nicolai Svendsen: Det gamle Patricierhus i Tønder istandsættes.
Historiske Artikler i sønderjydske Dagblade.

Sønderjydske Maanedsskrifts Ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Aastrupvej, Haderslev.
Arkivar Peter Kr. Iversens Adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

Aktieselskabet

Motorfabriken „Frederikshavn“

Haslev Gymnasium - *Kostskole for Drenge*

Eksamensret til Mellemskole-, Real- og Studentereksamen.
Alle Oplysninger ved Henvendelse til

Peter Kæstel, Rektor. Haslev.

Reserveret

„B“

Støt dansk Industri

Kjøge
Andels-Svineslagteri
Køge

AKTIESELSKABET

SKARREHAGE MOLERVÆRK

Nykøbing Mors

Morsø Textilfabrik A/S

Telefon 575 (2 Linier)

Nykøbing M.

Bornholms Maskinfabrik, Rønne

Jernstøberi, Maskinfabrik, Bygningsstøbegods

Aktieselskabet

J. C. Modeweg & Søn

København

Eriksen & Christensen

Aktieselskab

Korn og Foderstoffer

Esbjerg

J. N. Jepsens Boghandl.

Tønder . Telf. 341

Stort Udvalg i saavel aktuel som
antikv. Litteratur om Sønderjyl.

Oscar Christensen

Kolonial en gros

Kolding — Varde — Haderslev — Aabenraa

Harald Bo Bojesen

Boghandel

A A B E N R A A

Støt de sønderjydske Indsamlinger

„M.“

Adda

Korsetterne virker slankende,
sitter eminent og er beha-
gelige i Brug.

Fjorden blaaner, hvor Nordgrænsen gaar —

(Kantate opført i Flensborg første Gang i Anledning af Dansk Lærerforenings
25 Aars Jubilæum.)

Hjemstavnen

Lyset døbte
vor fædrene Stavn,
da den kaldtes til Live
i Mesterens Navn
med Fred over Lande.

Solen hilser
din skovklædte Kyst,
naar den stiger af Havet,
der bræmmer mod Øst
dine smilende Strande.

Solen kysser
dit grøngrønne Land,
naar den gløder og synker
ved digebygt Strand
bag Kimmingens Rande.

Fjorden blaaner,
hvor Nordgrænsen gaar,
mens Skelbækkens Stribe
sølvglitrende staar
til Vesterhavs Vande.

Ejderen hvisker
om Seklernes Strid,
om en Fred, der gik under
i henfarne Tid,
hvor Skelstene stande.

Sproget

Ej som et Ekko af Tidernes Høst
læses Runer fra Oldtidens Dage,
ej som et hendøet Modersmaals Røst
giver Stensider Fædrenesproget til-
bage.

Ej som et Minde om Sproget,
der svandt,
taler Stene paa Sydslesvigs Vange,.
Nej, som en Livskim fra Tider,
der randt,
fødes Sproget af Runer i Ungdom-
mens Sange.

Som Guldhorn, der gemtes i Jordens
Skød,
og som Dannefæ droges af Mulde
af en Ungmø i Solglans i
Morgenrød
og en Bonde, der pløjed' før Vinterens
Kulde,
saa spirer Sproget, der varsledes død
under Ufærd og voldeligt Vælde,
af Frø, der venter paa Vaarsolens
Glød,
blot kun Sandhed og Retfærd faa
Lov til at gælde.

Hjemlandets Arv

Sad du engang i Gottorp Kirke,
Landsmand,
og skimted' bag Nummertavlens ty-
ske Guld
dens gamle, danskskrevne Indskrift?

Tavst talte denne Tavle sandt og stille
Sønderslesvigs sælsomme, sære
Skæbne
ved sin mærkelige Indskrift.

Thi Tavlens Grund var dansk som
Thyras Virke.
Det var kun paa Overfladen, Skiftet
skete,
trods den guldbelagte Indskrift.

Minderne

Vort Hjemland rummer Minder
som intet Sted i Nord:
Ansgar har signet Folket,
og Thyra hegnet Jord.
Lyrskov kender Kamp og Mod,
og Slien Suk af Eriks Blod.

Og Sønderjyllands Have
blev Danmarks Sønners Grav.
Her brast de gyldne Streng,
da unge Livet gav.
Hvor Døden blev paa Vaaren Pant,
blev Taaren Haabets Diamant.

Hver Sommer blomstrer Roser
paa Flensborg Kirkegaard.
Og Lærkesang i Sommersol,
hvor Faldnes Minder staar,
er Tonevæld om Livet selv,
om Dag, der gryr af Tidens Elv.

Hjemmet

Husker I Sagnet om Uffes Sværd,
om den Yngling, der ikke var Vaaben
værd?
Sløvt og svagt var hans unge Sind.
Saa gemte man Sværdet bag Markens
Lind.

Vermund sad bøjet i Skam og Sorg,
medens Svanernes Dødssang lød om
hans Borg:
»Uffe, din Søn, dit eget Blod,
skal kastes i Støvet for Fjendens Fod,

Danmark er viet til Undergang,
dit Folk er forhaanet og »Skræp«
uden Klang!«
Da vaagned Uffe til Daad.
Sværdet blev fundet. Nu vidste han
Raad.

Det Sagn kan synge en anden Sang
om et Vaaben, der gemtes
i Søndervang,
da Dansk blev drevet af Lande,
og Tysk kun lød bag Sydslesvigs
Strande.

Da Landet døbt med fremmed Navn,
og vor Hjemstavn blev skændet
i Kæmpens Favn,
da svor man, at Uffe var død.
Aldrig det Sagn skulde mere faa Glød.

Da løftedes Skatten af Højen,
der skjult havde trodset Striden
og Møjen.
Ej var det Uffes Sværd, der klang.
Nej, Muldjorden gemte Hjemmenes
Sang.

Thi aldrig vil Fortiden dødes,
naar blot i Hjemmet det henfarne
mødes
med det, der Fremtiden vinder:
Troskab, der ene Hjerterne binder.

I skal ikke blive glemt

Sørgeskarer, Længselstog
gennem Slægters Mørke drog.
Vandrede ved Dag og Nat
hen til Skibelundens Krat.
Lod de skilte Hjerter slaa
sammen over Sorgens Aa.

»Gud ske Lov« omsider lød.
Frigjort Land i Morgenrød
sejrede ved Folkets Ord,
jubled' ned til Flensborg Fjord,
hylded' Kongen, da han red
ind til Haabets lyse Fred.

Søstersorg og Broderfryd
— hvilken sølsom Hjertelyd —
klang i eet fra Syd til Nord,
fødte Danmarks Dybbølord:
Vi vil vise slagne Vej!
Landsmænd, glemmes skal I ej!

Duborg Slot og Duborg Skole

Her laa det Duborg
som Margrethe lod bygge
vort Hjemland til Værn,
Flensborg at trygge.

Men Tiderne randt,
Tinder og Taarn sank i Grus,
mens Borgmuren faldt
for Stormenes Sus.

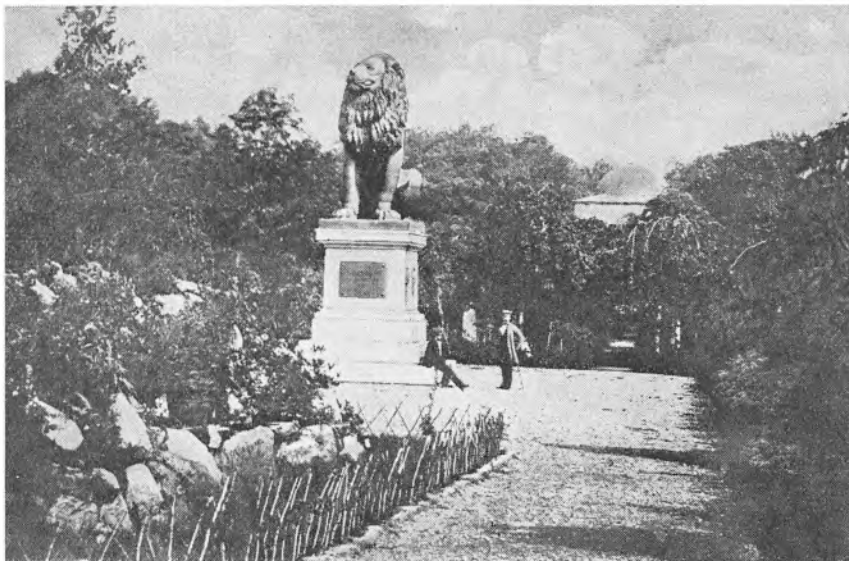
Og Nornerne spandt
deres brogede Traade
paa Skæbnernes Teen
til Livets Gaade.

Da steg Fugl Phønix
af Asken, af Tomtens Grund.
Og Slot blev Skole
i Dagningens Stund.

Skolen

Skolen er Templet
for Sandhed og Lykke,
Barnet, gudsstemplet,
er Søjlernes Smykke.

Flensborg Avis 23. 11. 1947.

Isted-Løven paa Flensborg Kirkegaard.

Isted-Løven og dens Historie

Af JØRGEN PAULSEN

Paa Sønderborg Kaserne har Direktøren for Tøjhusmuseet i København, Kaptajn Jørgen Paulsen, der iøvrigt er Sønderjyde (født paa Broagerland), holdt følgende smukke Tale om Isted-Løven:

*Guds Fred med vore døde
i Danmarks Rosengaard!
Guds Fred med dem, som bløde
af dybe Hjerteskaar!
Vor Kærlighed med alle,
de store og de smaa,
som vilde staa og falde
med Løven askegraa.*

Hvor kender vi ikke dette Vers i Dag, hvor har vi ikke hørt det tit i de sidste Par Aar, hvor vi har brugt det som Tak til de tapre Danmarks Sønner, der viste, at de stadig var i Besiddelse af den samme Aand, af den samme Kærlighed og Troskab til deres gamle Fædreland, som netop deres Forfædre har været i Besiddelse af under Slesvigkrigene.

Verset er det 6. Vers i Sangen »Det var en Sommermorgen«, som blev skrevet til Heltene fra Isted af Grundtvig i 1850.

Det var den 25. Juli 1850 at den danske Hær, takket være sit store Mod og sin Udholdenhed, vandt den ærefulde Sejr ved Isted, som atter bragte den største Del af Slesvig under vor Konges Herredømme.

Efter Kampen ved Isted rykkede vor sejrige Hær sydpaa til Dænavirke. Mod Nord gik Tilbagevejen for de tapre saarede og de faldne Krigere mod den gode danske By Flensborg. Her skulde mange af de tapre Helte finde deres sidste Hvilested blandt andre, der tidligere havde ofret Livet for det gamle Fædreland Danmark. Paa Flensborgs gamle Kirkegaard, Sankt Mariæ Kirkegaard, fik de deres Grav. Tre Dage efter Isted-Slaget blev 30 Officerer og 465 Underofficerer og menige her stedt til Hvile.

Den 24. November 1850 blev en uforglemmelig Dag for Flensborg: thi paa den Dag fandt Indvielsen af de 51 Mindestene Sted, som Danmarks elskede Konge Frederik VII. i Taknemmelighed lod rejse over 48 faldne i Slaget ved Isted foruden 3 tidligere faldne.

Mindestenene blev i 1862 samlede paa en Mindehøj. Paa den Plads, hvor selve Højen rejstes, ligger største Parten af de i Slaget ved Isted faldne danske Soldater.

Sankt Mariæ Kirkegaard i Flensborg blev efter den 25. Juli 1850 ganske naturligt et af de vigtigste Samlingssteder for det danske Folk; her mødtes det for at mindes Danmarks Helte og Folkets Kraft, der hin Dag saa glørværdigt havde brudt Fjendens Magt. Her mødes endnu hvert Aar paa Isteddagen danske Borgere til højtidelig Kranse- nedlæggelse og Andagt, der slutter med Afsyngelsen af »Slumrer sødt i Slesvigs Jord«. Spontant voksede Ønsket frem om at rejse et Gravmæle paa denne Plads paa samme Maade, som det senere skete paa andre Steder, og som det sidst er sket i Ryvangen for vore tapre Helte fra Besættelsestiden 1940—45. Man gik da i Gang med Planerne dertil.

Til at løse Opgaven blev der nedsat en Komité, hvis egentlige Ophavsmand var Orla Lehmann.

Udførelsen af selve Monumentet blev overladt til Billedhuggeren Hermann Vilhelm Bissen, der valgte Løven fra Piræus, nu i Venedig, som Forbillede.

Om Planerne for Monumentet, der oprindeligt skulde have været afsløret paa 10 Aarsdagen for Isted-Slaget, fortæller en Artikel i »Illustreret Tidende« fra den 1. Januar 1860.

»Kirkegaarden i Flensborg er bleven et af de minderigeste Steder i vort Fædreland. I lange Rækker er her vore Krigere jordede, som faldt paa Slesvigs Jodbund, navnlig paa Isted Hede. De enkelte Hvilesteder har Hans Majestæt Kongen ladet betegne ved Mindestenene, men et større, blivende Mindesmærke savnes — et talende Vidne for Efterslægten om hvor dybt Nationen har erkendt og følt Værdien af de udførte Bedrifter og de bragte Ofre.

Det vil være Almenheden bekendt, at Indsamlingen til et Minde for »Sejrherreren ved Fredericia« har bragt et Overskud, som er bestemt til at gjøre de første Skridt til Oprejsning af et Nationalt-Mindesmærke for de Faldne paa Flensborg Kirkegaard, og forvissede om Folkets Stemning havde de Undertegnede forenet sig for at tilbyde deres Medvirken til at bringe denne Tanke til Udførelse.

En Model-Skizze af Bissen fremstiller en Løve — Sindbilledet paa Folkeandens Kraft, og derhos det fælles Skjoldemærke for Danmark

og Slesvig — i opret siddende Stilling paa et Fodstykke af tilsvarende Størrelse; den første beregnet paa en Højde af 5 Alen, støbt i Bronze, det andet af Granit paa en Højde af 4 Alen. Fra det højtliggende, fredlyste Sted i Slesvigs Hovedstad vil det kolossale Mindesmærke være synligt i en vid Omkreds. Paa Fodstykket anbringes Brystbilleder, af hvilke de tre skulle forestille Schleppegrell, Helgesen og Læssøe, som hvile paa Kirkegaarden.«

Nu skulde Pladsen paa Kirkegaarden bestemmes, en saare vanskelig Sag. En Sløjfning af ældre Gravsteder var nødvendig. Modstanderne af Mindesmærket havde paa alle tænkelige Maader søgt at kuldkaste Planerne. De fremsatte bl. a. den Paastand, at Opstillingen af det betegnede en brutal Tilsidesættelse af alle Hensyn til de Borgere, hvis Grave maatte sløjfes. Dette var ikke rigtigt, der blev, saa vidt man kan skønne, enddog gaet meget hensynsfuldt frem. Ved en Afstemning blandt Magistratens Medlemmer stemte de 4 ubetinget Ja og de 4 andre Ja med visse Betæneligheder. I Deputeretkollegiet var der Enstemmighed for Planen. En Del Borgergrave maatte naturligvis sløjfes. Alle Krav fra efterlevende blev imødekomet; man vilde enddog lave »Huller« i Fællesgraven, hvis en Borgergrav ønskedes bevaret. 10 Grave blev flyttet efter Ønske.

Stedet var nu færdigt til Modtagelsen af Isted-Løven. Selve Pladsen blev omgivet af Grantræer, og Granhøjen blev overdaadigt smykket med Slingplanter og Blomster. Selve Mindesmærket — Bronceløven — er fremstillet i siddende Stilling paa et Granit-Fodstykke. Figuren er 3,70 m høj og Soklen 3,60 m. I alt er Monumentets Højde saaledes 7,30 m. Oven paa selve Soklen ligger den 27 cm høje Bronceplint, hvorpaa Løven sidder. Hovedet er løftet og drejet lidt mod højre. Soklen er af svensk Granit. Paa dens Langsider er 4 Portrætmedailloner af Bronze anbragt, 70 cm i Diameter, Portræterne af Oberst Læssøe og Generalløjtnant Krogh, Generalmajor Schleppegrell og Oberst Helgesen. Under Medaillonen saas oprindeligt de paa-gældendes Efternavne ligeledes i Bronze, medens en Bronzeplade med følgende Inskription sad paa Forsiden:

ISTED.

DEN 25. JULI 1850.

DET DANSKE FOLK REJSTE DETTE MINDE

Paa Soklens Bagside var en Bronzeplade af de samme Dimensioner som Forsidens, og herpaa stod Carl Plougs Vers:

TROFASTE KÆMPER I FARENS STUND
MANDIG HAR VÆRNET VOR ODELSGRUND
TROSKAB SKAL VAGT VED GRAVEN VÆRE
MANDDOM SKAL SKÆRME ARV OG ÆRE.

Broncen til Løven er leveret fra Gl. Tøjhus, d. v. s. fra det nuværende Tøjhusmuseum. Hele Monumentet stod færdigt i Begyndelsen af Juli 1862 og blev med Sejlskib ført fra København til Flensborg.

Den store begivenhedsrige Dag for Afsløringen skulde som før nævnt finde Sted den 25. Juli 1862. Festen var tilrettelagt af Borgerforeningen i Flensborg, og Dagens Program var udformet i alle Enkeltheder. Indbydelser blev sendt til »Comiteen for Slesvigernes Modtagelse i København i Januar Maaned 1861«. 200 københavnske Borgere blev indbudt, og man udtalte som sin Forventning, at Gæsterne vilde komme til at repræsentere »alle de forskellige Stænder og Kredse, der findes i Rigets Hovedstad«.

Af Regeringens Medlemmer var 4 Ministre til Stede: Marineminister Bille, Indenrigsminister Lehmann, Minister for Hertugdømmet Slesvig, Kammerherre Wolfhagen og Krigsminister Thestrup, foruden en militær Deputation, bestaaende af 70 Officerer, Underofficerer og menige med Generalløjtnant Moltke i Spidsen.

Saa oprandt selve Festdagen den 25. Juli 1862. Vejret var graaligt og blæsende, men uden Regn og med enkelte Solglimt. Overalt var der smykket med Flag. Byen blev vækket med Reveillen af Militærmusik, der drog gennem Gaderne.

Højtideligheden tog sin Begyndelse med Afsyngelse af en til Begivenheden skrevet Sang »Vor Gud han er saa fast en Borg, Han er vort Skjold og Værge«.

Derefter fulgte Professor Dr. H. N. Clausens storslaaende Hovedtale. Dens Slutning skal jeg lige citere:

»Saa stig da frem, mægtige Skikkelse, dannet af ædel Kunstnerhaand. Kast dit Dække! Knejs over sejrige Hertes Grav, som Sindbillede paa Nordboens Arv fra Slægt til Slægt, det aarvaagne, uforfærdede udholdende Mandemod!«

Saa faldt Dækket, og med Betagelse og Beundring, mens i det samme en Solstraale i Glimt belyste Løven, saa den store Folkmængde med tilbageholdt Aandedræt vort stolte Mindesmærke — Istedløven.

Ni Gange tordnede Hurra og Kanonsalut hilste Løven og forkyndte ud over den ældgamle danske Landsdel, at Afsløringen havde fundet Sted.

Saa fortsatte Professor Clausen:

» Saa staa, du ædle Sejersminde, ved den sidste af vore Heltegrave, rejst af et taknemmeligt Folk. Du staar ikke udæskende — Danmarks gamle Riger er ikke sammensanket ved Rov og Danmarks Politik har intet tilfælles med det graadige Rovdyrs —, men som du er taget fra Danmarks og Slesvigs Vaabenskjold, saaledes vil du kalde til trofast, heltemodigt Forsvar mod enhver, som vil bryde vor Grænsefred. Men her — paa Stedet, der prædiker Fred efter Strid — vil vi nedbede Fred fra Fredens Hjem; Fred over Gravene og deres Minde, Fred over Stad og Land! Fred over Konge og Folk.«

Overpræsident, Kammerherre Rosen udtalte nu et »Gud bevare Kongen og Fædrelandet«, og Musikken faldt ind med »Den tapre Landsoldat«. Højtideligheden sluttede med Holst og Hartmanns dejlige Sang: »Slumrer sødt i Slesvigs Jord«, sunget af Studenter-Sangforeningen. »Fædrelandet« modtog et Telegram, afsendt fra Flensborg den 25. Juli, saalydende: »Klokken 12³/₄ faldt Løvens Dække

under Hurra, Fanfare og Kanonskud. Clausens Tale var meget smuk, Menneskemængden uhyre, Vejret graaligt med Solglimt og uden Regn.«

Efter Indvielsen var der om Aftenen Fest i Marieskov og Dagen efter i Graasten.

Opstillingen af et saadant Gravmindesmærke kunde dog i et Grænse-land ikke foregaa uden Modstand. End ikke inden for den danske Del af Befolkningen var der fuld Enighed. Man har endog urigtigt villet paastaa at der inden for den danske Kommunalforvaltning i Flensborg herskede delte Meninger. Det maa synes enhver paafaldende, at man i det foregaaende ikke har set General de Mezas Navn blandt Gæsterne, skønt han var kommanderende General for Styrkerne paa Fyn og i Jylland. Han var inviteret til Festen i Flensborg, men udeblev. Af denne Grund fik han mange Modstandere. Hvad Grunden til Udeblivelsen har været, er vanskeligt at dømme om.

Modstanderne af Mindesmærket vilde absolut have gjort det til et Sejrsminde. Det er imidlertid et Gravmonument, hvilket tydelig fremgaar af, at Bissen tog et græsk Gravmonument som Forbillede. Desuden blev det placeret paa Kirkegaarden over de faldne fra Isted, altsaa paa selve Gravpladsen, inden for samme Indhegning som Gravhøjen. Skulde det have været et Sejrsmindesmærke, maatte dets Plads dog rigtigst have været ved Isted.

Tyskerne greb med Begærlighed enhver lille Begivenhed, som kunde styrke deres egen Opfattelse af Isted-Løven som Sejrsmonument, rejst som Haan imod dem. En Kampagne blev straks rejst i den tyske Presse. De angreb det baade som Kunstværk og som Gravmindesmærke og kom igen frem med den gamle Paastand om, at man havde forstyrret Gravfreden ved Pladsens Indretning. Haanende Smædeviser fremkom i adskillige tyske Aviser. Ofte blev de oplæbet paa dansksindede Borgeres Døre, og ingen kunde være i Tvivl om Tyskernes Hensigt, dersom de havde haft Magten.

Saa oprandt da det skæbnetunge Aar 1864.

Wrangels Hær marcherede op i Jylland, og Isted-Løven kom i Tyskernes Hænder. I Slutningen af Februar blev der øvet Vold mod Mindesmærket for at faa det fjernet. Tilhængerne af denne Fjernelse var den prøjsiske Forvaltningskommisær, Friherre v. Zedlitz, og den østerrigske Civilkommisær, Grev Revertera. »Fædrelandet« af 26. Februar 1864 giver følgende Referat fra de hamborgske Blade:

»Natten mellem 23. og 24. (maa imidlertid være Natten mellem den 22. og 23. Februar, da Kommandanten i Flensborg, Funcke, under den 28. Februar 1864 inberetter til Wrangel om Begivenhederne Natten mellem 22. og 23. Februar) har et Antal haandfaste Karle, med Maskinbyggere fra Altona, som vare hentede for det samme, forgjæves bestræbt sig for at kaste Mindesmærket over vore faldnes Grave paa Flensborg Kirkegaard, Bissens Bronceløve, ned fra dens Fodstykke. Det lykkedes dem kun at slaa Halen i Stykker og beskadige den, men ikke at styrte den ned. Da disse Folk havde indfundet sig med fuldstændigt Ødelæggelsesapparat og en stor Blokvogn paa Kirkegaarden, er det ikke sandsynligt, at det kan være sket uden prøj-

sisk Vidende. Imidlertid henvendte een af Flensborgs loyale Borgere sig til Civilkommisairerne, og disse lod Arbejdet standse ved en Patrouille, der fængslede fire af Ophavsmændene.

Derimod hedder det i »Børsenhalle«, at Hr. v. Zedlitz har tilladt Løvens Bortførelse, hvorover der hersker megen Glæde, men i »Flensb. Zeit.«, som idag første Gang er kommet hertil siden d. 8. hedder det, at Meningen kun er at bringe den i Sikkerhed. Hvad der end er Meningen sørgede det store Culturfolks Sønner vel nok for Gravmælet og Kunstværkets Ødelæggelse.«

Politikaptajn Langer i Flensborg, der var paa Zedlitz' Side, lod Arrestanterne løbe og skal have sagt til Altonaerne, at de bare skulde rejse hjem — hvad de havde begyndt hemmeligt om Natten, vilde han fuldføre aabenlyst om Dagen. Bismarck, Wrangel og Kong Wilhelm havde igennem Aviserne faaet at vide, hvad der var under Udvikling i Flensborg. De var bange for Følgerne udadtil i Evropa, saafremt man behandlede et Krigsmindesmærke paa denne Maade. Bismarck greb ind over for Zedlitz's Vandalisme, først telegrafisk, dernæst ved en Skrivelse — men forsent — Mindesmærket var taget ned. Zedlitz anførte som Forsvar den Ophidselse, der herskede i den tyske Befolkning i Flensborg, og som havde nødsaget ham til at handle saaledes for at sikre Monumentet.

Under selve Nedtagelsen af Løven havde Tyskerne forberedt en større Fest, der dog blev forbudt.

»En Deputation af tyske Borgere havde anmodet d'Hrr. Præsident Rosen og Provst Peters om at være tilstede ved Løvens Bortskaffelse, ligesom de havde været nærværende ved Monumentets Rejsning, for at de kunde fortælle til deres Meningsfæller i Danmark, hvorledes man nu har gjort Ende paa den danske Haan«, fortæller »Berlingske Tidende af 2. 3. 1864.

Danske Borgere gjorde, hvad de kunde for at bevare Monumentet paa dets Plads og forsøgte enddog at købe det efter Nedtagelsen, men alt var forgæves.

Forskellige Planer var fra tysk Side fremme om at drage paa Tourné med Mindesmærket som en yderligere Forsmædelse mod Danskerne og vise det frem mod Pengevederlag. Dette gik Regeringen dog ikke med til.

Da Tanken opstod om at føre Løven til Berlin, satte Kejser Wilhelm sig imod den, idet han udtalte, at man kun kunde disponere over Trofæer i Forbindelse med Østerrig.

Resultatet blev imidlertid, at Løven, Medaillonerne og Navnene paa Soklen blev ført til Flensborg og opbevaret i Stænderbygningens Gaard indtil 1866. Efter Østerrigs Nederlag, da Prøjsen fik Eneret over Løven, erklærede Kong Wilhelm (efter Wrangels Henvendelse), at Løven skulde opstilles som Trofæ i Tøjhuset i Berlin, fordi en Genanbringelse paa Flensborg Kirkegaard var utænkelig. Da forskellige Stykker af Hoved og Bagdel savnedes, eftersørgtes de, men forgæves. Professor Bläser blev derpaa sat til at restavrere den, hvorefter den i

1868 opstilledes i Tøjhusets Gaard, fordi der ikke var Plads i selve Bygningen.

Efter Nedtagelsen i Flensborg var Fundamentet blevet fjernet og delvis ødelagt. Det kom ikke til Berlin. Bronzenavnene blev sandsynligvis heller ikke ført dertil. Deres Eksistens har i hvert Fald ikke kunnet paavises.

Af hele Monumentet var saaledes kun selve Løven, Medaillonerne og de to Plader tilbage.

I 1878 foretoges en Oprydning og Omstilling i Tøjhusets Gaard, og Løven stod i Vejen. Man fandt da en ny Plads til den ved det nyopførte Kadetakademi i Lichterfelde, hvor den blev anbragt paa en alt for lav Sokkel, der kun passede daarligt til den. Pladerne til Soklens For- og Bagside blev beskaaret af Hensyn til den nye Sokkel. Medaillonerne blev ikke genanbragt. De blev i 1899 skænket til Fodartilleri-Regiment Encke i Magdeburg, der havde kæmpet ved Dybbøl. Her blev de sat op i Officersmessen, men atter fjernet herfra og bragt til »Schleswig-Holsteinische Landeshalle« i Kiel i 1920.

Den Dag skulde imidlertid komme, da vi atter saa Isted-Løven paa Dansk Grund, og Dagen oprandt i Efteraaret 1945, da den store Krig var endt. Det lykkedes »Politiken« igennem Redaktør Ringsted i Forbindelse med det danske Udenrigsministerium i den Grad at gøre de amerikanske Besættelsestroppers Ledelse i Tyskland interesserede i Monumentet, at de gik ind for en Tilbageførelse af det Gravmonument, som maa staa alle danske Hjerter nær. Planer for Hjemkomsten blev under uhyre Slid og Bekostninger af »Politiken« lagt, og Løven blev taget ned fra den hæslige Sokkel. Den 5. Oktober 1945 Kl. 17,40 kørte en stor amerikansk Lastvogn ind i Tøjhusmuseets Gaard med Isted-Løven og de lemlæstede Bronzeplader.

Den 18. 12. 1945 blev de 4 manglende Medailloner afleveret hos Hans Majestæt Kongen af Englænderne, som en naturlig Følge af »Politiken«s og Amerikanernes gode Gerning i Oktober.

Isted-Løven har nu fundet sin foreløbige Plads paa dansk Jord i Tøjhusmuseets Gaard. Paa dette Sted overdrog den amerikanske General Ray W. Barker Mindesmærket til Hans Majestæt Kong Christian X, ved en smuk Højtidelighed den 21. Oktober om Formiddagen Kl. 11,00.

Ved den Lejlighed udtalte Hans Majestæt Kongen bl. a.:

»Jeg modtager Isted-Løven med Tak til dem, der bragte den herop, og en Tak til dem, der har ofret deres Liv, for at vi kunde blive frie. Naar Forholdene tillader det, vil Isted-Løven blive opstillet i Flensborg til Erindring om alle dem, der ofrede deres Liv i Trearskrigen.«

Maatte dette Ønske snart ske Fyldest; thi paa den gamle Sankt Mariæ Kirkegaard i Flensborg hører den hjemme.

Flensborg Avis 27.—30. 4. 1947.

Meget sjældent Epitafium i Rabsted Kirke

Af MORTEN KAMPHØVENER

Rabsted Kirke ejer et af de ejendommeligste Epitafier, der findes i Landet, en Altertavle fra et Sidealter i den katolske Tid, som Præsten *Johannes Thomæus* har anvendt til sin og sin Hustrus Ihukommelse. Paa den Maade er han kommet temmelig nemt ved at bringe sig i Erindring, hvilket kunde tyde paa, at han har været i Besiddelse af en vis praktisk Sans. Inden han har ladet en god Maler (maaske fra Flensborg eller Tønder) gaa til Værket: Fremstillingen af Kristus paa Korset og Præsten og hans Hustru knælende ved Korsets Fod paa Midterskabet med følgende Inskription over deres Hovede: *Jesu Christe Crucifixe Misserere Nostri* (Korsfæstede Jesus Christus forbarm dig over os) og Sidefløjenes Bemaling paa For- og Bagside med Skriftsprog, har han ladet alle Udskæringer og Farver fra den katolske Tid fjerne. Konservator P. K. Andersen, der har taget Epitafiet i Øjensyn, har konstateret, at Midterfløjen tidligere har baaret figurlige Fremstillinger i to Rækker.

Epitafiet er blevet ophængt ca. 1621, da *Johannes Thomæus* havde været et Par Aar i Embedet, og da han først døde 1662 har han gennem 40 Aar haft det for Øje. Bedst bevaret er Inskriptionen paa venstre Sidefløjs For- og Bagside, medens Skriften paa højre Sidefløj næsten er helt forsvundet. Paa venstre Fløjs indvendige Side har *Thomæus* under Overskriften *Pastores Ecclesiæ Rabstadinæ* ladet Navnene paa hans Forgængere siden Reformationen male. *Laurentius Wech* (eller *Wrede*), *Magister Georgius Andreaë*, *Laurentius Owens*, der i 1591 blev dræbt af sin Kapellan, og hans Forgænger og Svigerfader

Martin Johan Gram. Paa samme Fløjs udvendige Side er malet tre Skriftsteder:

»Kommer Eders Vejledere ihu, som have forkyndt Eder Guds Ord, og idet I betragte deres Vandrings Udgang, saa efterligner deres Tro!« (Hebr. 13,7).

»Thi Gud er ikke uretfærdig, saa at han skulde glemme Eders Gerning og den Kærlighed, som I have udvist imod hans Navn, idet I have tjent og tjene de Hellige.« (Hebr. 6,10).

»Thi at vide, at han ogsaa siden, da han ønskede at arve Velsignelsen, blev forkastet (thi han (Esau) fandt ikke Rum for Omvendelse), omendskønt han begærede den med Taarer.« (Hebr. 13,17).

Disse Vers til Præstens egen Amindelse og Menighedens Paamindeelse er skrevet paa det danske Sprog, et interessant Vidnesbyrd om, at det er dette Sprog, der for over 300 Aar siden har lydt i Rabsted Kirke. Ogsaa af den Grund, maa man give Konservator Andersen Ret i, at Epitafiet, der er en stor, ja vist enestaaende Sjældenhed, bør restaureres og bevares for Efterslægten. Forhaabentlig vil Menighedsraadet foranledige en saadan Istandsættelse og paany lade det op-hænge til Pryd for Kirken.

Epitafiet er for øvrigt kommet for Dagens Lys paa en ret ejendommeligt Maade. Det skete paa indirekte Foranledning af undertegnede, der under nogle Slægtstudier havde fundet, at Johannes Thomæus var en af mine Forfædre. Paa min Foranledning foretog Pastor Riisberg Hansen en Undersøgelse for at finde Epitafiet, men kom til det nedslaaende Resultat, at det formentlig under Krigen var blevet et Offer til Kirkens Centralfynd, men i Efteraaret 1946 blev det tilfældigt fundet i det lille Sakristi, der findes ved Korets Sydside, hvortil Nøglen var forsvundet. Her stod det, skjult under et Forhæng og af nogle Klapstole. Nationalmuseet blev underrettet, og anmodede saa Konservator Andersen om at underskaste det et Eftersyn.

Men hvem var da denne Pastor Johannes Thomæus, om hvem Mindet paa en saa ejendommeligt Maade havde gjort sig gældende? Meget vides ikke om ham, men dog en Del, der kan sige os lidt om, hvem han var, og om hans Efterkommere. Han var født i Flensborg som Søn af Diakon ved Johanneskirken Andreas Thomæus, hvis Fader var Sognepræsten i Oversø Thomas Andreæ, der den 11. August 1598 i et Anfald af Sindsforvirring, som det hedder »styrtede sig i Vandet og saaledes satte Livet til«. Det er blevet nævnt som en Mulighed, at han atter var Broder til den flensborgske Maler Nicolaus Andreæ, der har gjort et Stik af Christian den Fjerde.

Johannes Thomæus besøgte den lærde Skole i Flensborg og modtog 1614 et Stipendium, for hvilket han i fire Aar studerede ved Universitetet i Rostock, hvor han bl. a. hos Martin Sommerus lærte Hukommelsens Kunst (*artemmemoriæ*). Ganske pudsigt var der ved hans Eksamensbevis vedhæftet et Skrift af denne hans Lærer med følgende oplysende Titel: »Kort Beskrivelse af Nyttens, Værdiens og Beundringsværdigheden af Hukommelseskunsten, fremført til en saadan

Johannes Thomæus
(Detail af Epitafiet)

Marina Thomæus
(Detail af Epitafiet)

Grad af Fuldkommenheden, at intet andet savnes end Brugen deraf«. Man kan maaske derfor have Lov til at gaa ud fra, at Thomæus, der den 4. Juni 1619 af den berømmelige Generalsuperintendent Jacob Fabricius blev indsat i Embedet som Sognepræst i Rabsted, har nemmet Kunsten og brugt den.

Syv Dage senere ægtede han sin Forgængers Enke Marina Christensdatter, med hvem han levede i et mangeaarigt lykkeligt Ægteskab. Efter hendes Død ægtede han den 9. Februar 1657 i Flensborg Bartke Börns*). Han døde den 29. April 1662 og blev begravet i Rabsted Kirke. Kan man tro, at det ikke blot er for Rimets Skyld, har han ifølge det Sørgedigt over ham, som Bylderup-Præsten Andreas Ambders har trykt i den sjældne »Der Tunderschen Unsterblichen Sterblichkeit«, været udsat for adskillige Farer. Det hedder her, at han nu har vendt sig bort fra denne Verden til sin Gud »nachdem er viele Jahr mit allerhand Gefahr nach Gottes gnädigen und allein guten Rath, der aller Menschen Thun in seinen Händen hat, williglich und unverdrossen wol und seliglich beschlossen.«

En væsentlig Ting synes dette Sørgedigt dog at oplyse om den gamle Præst. Det hedder nemlig, at han ligesom David, der betvang sin urolige Aand med Harpespil, til den Allerhøjestes Pris og Ære, medens han levede spillede paa Kirkens Orgel ved Gudstjenesterne.

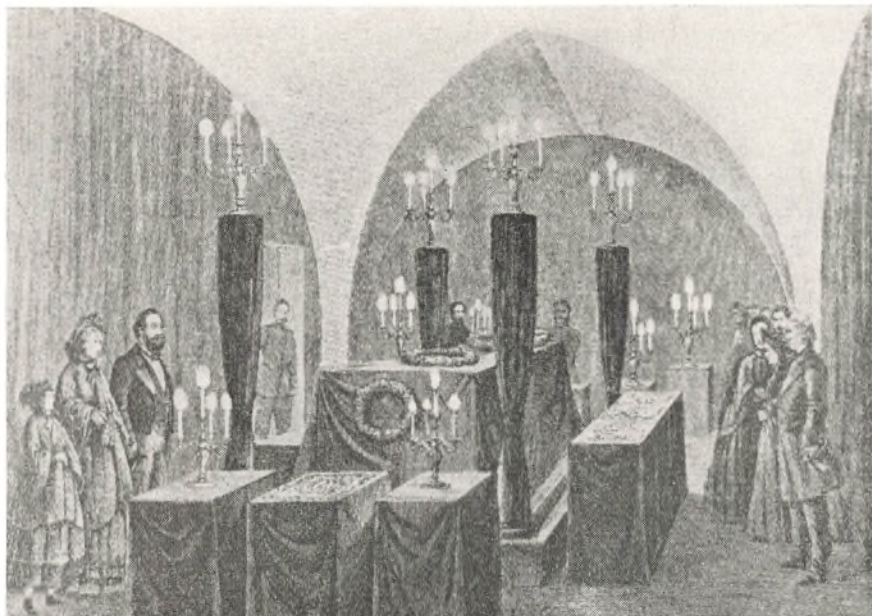
*) Maaske en Datter af den flensborgske Borger Peter Bornsen. I Reinhausens »Annales Flensburgenses« er hans Bryllup med Bartke Berens d. 6. September 1590 noteret.

Da de to sidste Vers af Sørgedigtets tre Vers beretter om Præstens særlige Indsats for at festliggøre Gudstjenesten i Rabsted Kirke, kan man sikkert gaa ud fra, at det har været ret ualmindeligt, at Præsten selv spillede Kirkens Orgel, og desuden har det paa det Tidspunkt efter alt at dømme hørt til Sjældenheder, at der fandtes et Orgel i en Landsbykirke. Det har formentlig drejet sig om et lille Orgel, et saakaldt Positiv, der har været opstillet i Koret. Beretningen siger os dog saa meget, at Johannes Thomæus har været et musikalsk Gemyt og en nidkær Præstemand, hvilket sidste de før citerede Bibelsprog paa Epitafiet turde godtgøre.

Det her omtalte er sikkert alt, hvad der i Dag kan siges om Johannes Thomæus' Personlighed. Om hans Efterkommere viser det sig at være lige saa vanskeligt at skaffe udtømmende Oplysninger. Rabsted Kirkes Fødselsregister begynder nemlig først 1682. Det vides imidlertid, at en Søn, Marten Johannsen i September 1646 blev gift med den ansete Raadmand i Aabenraa Peter Andersens Datter Marina, med hvem han havde tre Sønner, Johann Martensen, den senere Arveforpagter paa Hellevad Mølle, Peter Martensen, fra hvem den aabenraaske Lorenzen-Slægt (Senator L.) nedstammer, og Hans Martensen, der senere blev Slotsdegn og Skoleholder i Graasten, og som forøvrigt var den danske Digter Johannes Ewalds Oldefader paa mødrene Side. Johannes Thomæus var altsaa Digterens Tip-Tipoldefader.

Noget kunde tyde paa, at Sønnen Marten Johannsen har været Købmand i Aabenraa. Maaske har han været bosat i Svigerfaderens store Købmandsgaard, der efter alt at dømme laa, hvor Købmand Chr. Christiansens Ejendom, Ramsherred 42, nu ligger, men herom kan der naturligvis ikke siges noget afgørende. Ved Marten Johannsens tidlige Død den 25. November 1653, ni Aar før Faderen døde, blev han i Aabenraa Kirkebog karakteriseret som et fromt, gudfrygtigt og ydmygt Menneske.

Jydske Tidende 10. 10. 1947.

Kong Frederik den Syvende paa Castrum doloris paa Lyksborg

Frederik den Syvendes Ligfærd gennem Angel

Af NICOLAJ SVENDSEN

Fædrelandet er blevet ramt af det tungeste Slag, der kunde bibringes det, skrev et københavnsk Ugeblad den 19. November 1863. Fra Kristiansborgs Altan kundgjorde Konsejlspræsidenten ikke blot, at Frederik den Syvende var død; men han udbragte tillige et Leve for Kong Kristian den Niende, og dæmpet af Sorgen og Frygt for Fremtiden, der som en mørk Skygge havde lagt sig over alle, lød Massernes Hilsen op til den ny Konge, som for første Gang stod Ansigt til Ansigt med sit Folk, og som af Raabene: »Frederik den Syvendes Minde leve!« »Fædrelandet leve!« »Grundlovsudkastet leve!« maatte erfare, hvad der rørte sig i Nationens Bryst. Vilde Kongen paa samme Maade, som han modtog Kronen af sin Forgænger med Stormagternes Billigelse og Nationens Samstemning, ogsaa modtage som Arvelod den Grundlov for Danmark og Slesvig, som Frederik den Syvende satte sin Ære og Stolthed i for at sammenknytte Rigets forskellige Landsdele endnu fastere og inderligere med hinanden? Ja, det var i disse skæbnesvangre Dage det store Spørgsmaal. Vi veed nu, at Kongen underskrev, om end tøvende, og at Følgen blev Krigen i 1864.

Den afdøde Konges sidste Regeringshandling havde været at fore-

lægge Rigsraadet det nævnte Udkast, der skulde danne en Fællesforfatning for Danmarks Rige, og at overbevise sig med egne Øjne om, at det Led var i Lave, som han af al Magt havde søgt at stænge. Hans Interesse for Befæstningen af Dannevirke og hans Tillid til denne Stilling Holdbarhed var saa stor, at en af hans Adjutanter paa hans sidste Rejse ikke kunde tilbageholde den Ytring, at Kongen syntes nødig at ville forlade dette Sted, som om han ønskede at leve og dø dernede.

Dette var gaaet i Opfyldelse. Kongen laa Lig paa Lyksborg. Tungt ramte Budskabet hele det danske Folk. Ondt var i Vente.

Nogle og tredive Timer efter Dødsøjeblikket, Mandag Aften den 16. November 1863 mellem Kl. 10 og 11 bares Kong Frederik den Syvendes afsjælede Legeme urørt fra hans Seng i det Linned og de Tæpper, hvori han var hensovet, over i en Kiste af Bly, beklædt med sort Træ. Alle Hoffolkene var da kommet til Stede i Soveværelset paa Slottet. Kongens Ven fra gamle Dage, Livlæge Etatsraad Lund, blottede hans Ansigt, og nogle Haarløkker blev afskaaret. Saa dækkedes Liget, og Laaget lagdes paa Kisten, og denne førtes ind i et tilstødende Gemak, hvor alt Lys var blændet med Dødens Farve, hvorefter Konfessionarius Provst Münster holdt en kort Bøn. Nogle Dage senere førtes Kongeliget fra Lyksborg til Flensborg, hvor det en Efteraarsaften blev sat om Bord paa Dampskibet »Slesvig«.

Tilfældig fandtes jo for nogen Tid siden nogle Optegnelser, som den senere saa kendte Fædrelandsven *J. N. H. Skrumsager* i København, der fulgte Baaren den lange Vej, har nedskrevet. De har formentlig endnu den Dag i Dag deres Værdi som et Øjenvidnes Beretning. Skrumsager var den Gang en ung Mand paa 22 Aar. Han var kommet herved fra Vestjylland, havde besøgt Rødding Højskole og nu faaet Plads paa den store Gaard i København, der ejedes af den gæve Hans Diderik Kloppenborg, hvis Datter Anne Marie blev Skrumsagers Hustru. Hvad der staar skrevet paa de gulnede Blade skal her lidt forkortet og med nogle stilistiske Rettelser gengives:

Om Morgen den 29. November 1863 kørte vi sammen med min Ven Per Smed og fem Soldater fra København ad Flensborg til. De brave Krigere blev efterhaanden ret lystige. De ansaa enhver Karl undervejs, som tog Huen af for dem, for en Tysker, hvilket flere Gange gav Anledning til morsomme Optrin. I Mørkningen naaede vi Aabensraa, hvor vi gjorde Holdt for at spørge om Vej. Klokken var henad 11 om Aftenen, da vi kørte ind i Nystaden, den nordlige Bydel af Flensborg, og endelig fandt Kvarter i et overfyldt Herberg. Den næste Morgen gik vi ud i Byen, hvor vi traf Bekendte fra København. Sammen med dem tog vi Vejen ned ad Skibbroen for at se det Skib, der skulde føre Kong Frederik den Syvendes Lig til København. Det var en Hjuldamper ved Navn »Slesvig«. Hele Dækket var holdt i sorte Farver. Bag Stormasten havde man reist et Kapel, ligeledes overtrukket med sort. I dette skulde Kongeliget sættes ind. Skibet talte henvend 20 Kanoner. Paa Agterdækket stod et Skjold, som viste de to slesvigske Løver. Fra Havnen tog vi til Kirkegaarden for at tage Isted-Løven i Øjesyn. Den staar der som et Minde om de faldne Helte. Hovedet er vendt mod Syd, som om den lyttede til, hvad der foregaar dernede.

Ved Middagstid kørte vi saa til Lyksborg for at følge Baaren til Flensborg. Henved Klokken 1,30 satte Ligtoget sig i Bevægelse fra Slottet. Først kørte en uoverskuelig Række Vogne. Derefter kom det egentlige Ligfølge: Mænd fra Slesvigs forskellige Egne. Bag ved dem fulgte Vognen med Liget, alt ligeledes sortklædt. Endelig en Del høje Herrer til Hest og nogle af Tjenerskabet. Bag ved dem Grevinde Daner i en sort Karm og til sidst Garden til Fods. Fra de nærmeste Kirker lød der Klokkeringning, da vi drog forbi. Hist og her ved Landevejen stod opstillet Skolebørn, som modtog os med Salmesang. I en lille tilsyneladende fattig Landsby syd for Flensborg havde man sat Lys i Vinduerne.

Da Toget saaledes i Mørkningen nærmede sig Flensborg, blev Illuminationen almindelig. Faklernes Skær og Skinnet fra lysende Begkranse, der var hængt op paa en Mølle lige i Udkanten af Flensborg, gav hele det store og forskelligt sammensatte Følge et betagende Udseende. Dertil kom saa de oplyste Vinduer. Kun enkelte tyske Hjem endlod at vise den afdøde Konge den sidste Ære.

Fortovene og alle Vinduerne nærmest Gaden var fyldte af Folk af alle Stænder. Særlig imponerende virkede Toget, da det nærmede sig det Sted, hvor Jernbanen føres over Gaden. Her havde man først ret Lejlighed til at nyde det sælsomme Skue af Lys og af Masser af Mennesker paa Broen og langs med Gaden, som tilsammen dannede Sørgeskaren. Paa Torvet havde forskellige Haandværkerlav taget Opstilling, hver med en Fane, der viste, hvilken Næringsvej, Vedkommende drev. Vaabenbrødrene bar nu Liget.

Hele Vandringsen gennem Byen foregik i dybeste Stilhed, alene afbrudt af Ringning fra Byens Kirker. Man hørte ellers kun Lyden af de mange Fodslag og de ledende Mænds Røst, naar Bærerne skiftede. Ved Nørreport stødte Musikken til, og den istemte nu en sagte Sørgemarch paa det sidste Stykke Vej ned til Havnen. Her opløstes Skaren. Hver søgte en Plads, hvorfra man kunde se Konøeligets Indskibning.

Da det var ført om Bord, lød der 27 Salutskud. Kongeflaget hejstes, og efter kort Tids Forløb satte Skibet sig i Bevægelse og stod Fjorden ud. Snart forsvandt det i Novemberaftenens Mørke. Sligt var ikke oplevet, siden Dronning Margrethe Anno 1412 døde paa Flensborg Fjord paa et Tidspunkt, da Forholdet mellem Nord og Syd ligeledes stod paa Bristepunktet.

Vestkysten 29. 7. 1947.

En sønderjydsK Frimenighed

Af HANS THYSEN

Da Preussen i 1864 erobrede Sønderjylland op til Kongeaaen, medførte det, at der adskillige Steder i Nordslesvig dannedes Frimenigheder, fordi de danske Familier vanskeligt kunde finde sig til Rette med en tysk Gudstjeneste. Paa den Maade blev der ogsaa i Roager Sogn i Vestslesvig dannet en Frimenighed, der senere fik Mødested i Vodder. Helt fra Begyndelsen havde Menigheden haft en Del Medlemmer i Vodder Sogn ogsaa.

I denne Forbindelse maa det dog nævnes, at Vodder-Roager Menigheden har sine Rødder længere tilbage i Tiden end til Aaret 1864. Ganske vist blev Tyskernes Erobring af Nordslesvig Anledning til, at Kredsen blev dannet, men mange Aar tidligere havde der været et livligt kirkeligt Røre dér paa Egnen. — Menigheden blev stiftet af *Niels Peter Gundersen* og Hustru *Anne Gad* paa Gaarden *Ravnholt* i Roager Sogn. *Anne Gundersen* var en Datterdatter af Degnen i Vodder, *Peter Andreas Fog*, som havde hørt til Herrnhuterne i Christiansfeld. Der havde været en lille Menighedskreds i Vodder, hvor ogsaa han var med, og hvor man kom sammen til opbyggelige Møder. Engang var *Peter Larsen Skræppenborg* derovre som Taler.

I disse Møder deltog ogsaa *Anne Gundersens* Forældre, *Martha* og *P. J. Gad*, hvis Hjem bar Præg heraf siden hen. Menighedskredsen sluttede sig efterhaanden til den grundtvigske Retning, og i Aarene 1846—58 havde man i Vodder en grundtvigsk Præst, *J. F. Boesen*. Men da man først havde en Præst, der kunde samle Folket om sin Forkyndelse, fik den lille Menighedskreds ikke meget at betyde.

Da de tyske Præster imidlertid holdt deres Indtog i Sønderjyllands Kirker, følte mange sig fremmede ved deres Gudstjenester. Det blev da Anledningen til, at *Anne* og *Niels Gundersen* meldte sig ud af Statskirken. Det skete i Aaret 1870. Ved den Tid begyndte de tillige at samle Egnens Folk til Møder i deres Hjem, da mange følte Savnet af det danske Mødeliv. Og efterhaanden kom disse Møder saa til at træde i Stedet for Gudstjenesten, ligesom adskillige Familier i Omegnen fulgte Eksemplet med at melde sig ud af Statskirken. Snart blev da *Niels P. Gundersens* afsides Gaard Midtpunktet for det aandelige Liv dér paa Egnen. Der var paa Gaarden en Storstue, og i den blev der holdt Møde en Gang om Maaneden. Det var altid nærmest kristelige Møder, der blev holdt, idet man begyndte med Gudstjeneste. Salen (»æ Sal«) som Storstuen blev kaldt, var da smykket som en Kirkosal. Saa længe man ikke selv havde en Frimenighedspræst, kom der fremmede Talere ved disse Møder, for Eksempel Pastor *Svejstrup*

fra Rødding. Han maatte dog drage Nord paa, da Preusserne forbød ham at tale, og siden kom Frimenighedspræsterne C. Appel og L. B. Paulsen til Møderne paa Ravnholt.

Efter Gudstjenesten samledes man til Kaffeboard, og derefter drøftede man forskellige folkelige og kirkelige Emner, idet man havde den fremmede Taler med ved dette Møde bagefter. Efterhaanden blev L. B. Paulsen ene om det, da han fik hele Vestslesvig som sit Omraade, men han havde undertiden andre Talere med sig. Paulsen havde tidligere været Lærer, men som Edsnægter blev han afsat fra sit Embede og blev Frimenighedspræst i Bovlund. — For Anne og N. P. Gundesens var det et Offer at bringe med disse maanedlige Møder i deres Hjem, og trods den lange Vej kom der Folk helt fra Hvidding, Arrild og Spandet Sogne. Efterhaanden som det nationale Tryk blev stærkere, fik disse Møder større Betydning som et Samlingssted, hvor de Danske hentede Styrke til Kampen mod Fortyskningen. Frimenighedens Gudstjenester havde dog ikke blot Betydning i Henseende til religiøs Opbyggelse, men her forrettedes ogsaa de kirkelige Handlinger som Daab og Vielse. Paa den Maade søgte man sammen om de kristne og nationale Værdier, og i henvend en Snes Aar var Anne og N. P. Gundesens Hjem Samlingsstedet for Egnens Danske.

I Aaret 1887 blev de maanedlige Møder flyttet fra Ravnholt til *Lundsmark* i Hvidding Sogn, idet man stadigvæk havde L. B. Paulsen som Præst. Frimenigheden i Lundsmark er siden blevet fortsat — omend med en Afbrydelse — som en selvstændig Menighedskreds ogsaa efter Genforeningen i 1920. — Imidlertid var det en lang Vej for Frimenighedens Medlemmer i Vodder og de østlige Sogne at komme til Lundsmark til Møderne, og derfor begyndte man i Vodder at arbejde paa at faa bygget en Kirkesal, der var stor nok til at rumme Menighedens Medlemmer fra de nærmeste Sogne. Det lykkedes da ogsaa i 1896 at faa bygget en saadan Kirkesal lige østfor Vodder Mejeri. Her kunde saa Folk fra Egnen, særlig Vodder og Roager Sogne, komme sammen. Men de preussiske Myndigheder satte straks en Stopper herfor, og i flere Aar var det forbudt at holde Møder i Salen. Først fra Aaret 1900 begyndte man at samles til Gudstjeneste i den nye Kirkesal.

Siden 1879 havde L. B. Paulsen fra Bovlund virket som Frimenighedspræst ogsaa i hele Vestslesvig, men nu blev Arbejdet efterhaanden for uoverkommeligt, særlig paa Grund af den lange Vej. Derfor kom den daværende Redaktør af »Modersmaalet« i Haderslev, *J. Jørgensen*, ud til Skærbæk som Paulsens Medarbejder. Det var i 1897, og han skulde saa overtage Hvervet som Prædikant. Man ønskede dog gerne at faa *J. Jørgensen* som Frimenighedspræst i Menighederne paa Vestkysten, og den 4. Juni 1899 blev han saa præsteviet i Forballum af Pastor Lycke fra Rødding.

Pastor Jørgensen var født 1862 i Haderslev, hvor Faderen var Lærer. Han gik en Tid paa Seminarium i Tønder, men maatte afbrude paa Grund af Sygdom. Sin videre Uddannelse søgte han da paa Askov Højskole, hvor han var Elev i tre Vintre. En Tid var han Huslærer, men søgte saa videre Uddannelse ved Universitetet i København. Aa-

ret 1892 blev han ansat ved »Modersmaalet«, men han følte sig stærkt draget mod en kirkelig Gerning og forlod da Stillingen som Redaktør for at blive Præst i Vestslesvig. Og saa begyndte han da 1897 en Gerning, der skulde komme til at strække sig over de følgende 50 Aar omtrent.

Kirkosalen i Vodder kom til at staa ubrugt i 4 Aar, og først Aar 1900 kunde den anvendes efter sin Bestemmelse. Fra nu af havde man saa Pastor Jørgensen som Præst, og den kirkelige Betjening kunde blive mere regelmæssig. I de følgende 20 Aar kom Menighedssalen i Vodder til at danne Rammen om et rigt Mødeliv, hvor Folk søgte hen for at hente Fornylse i Tider, hvor det saa mørkest ud i Nordslesvig. Omkring 30—35 Familier havde Tilknytning til Menigheden, og for dem blev dette Menighedsliv af meget stor Betydning, særlig i Undertrykkelsestider. Der var mange Optantfamilier paa Egnen, og for dem formede Tilværelsen sig i stor Utryghed, da de ingen Rettigheder havde i statslig Henseende og derfor kunde udvises. Derfor blev Møderne i Vodder saa betydningsfulde i det daglige Liv, fordi man ligesom havde et Fristed i Kirkesalen. Man kom sammen for at styrke hinanden gensidigt, og denne Hjælp var vigtig, ikke mindst under Verdenskrigen, hvor næsten hver Familie havde nære Slægtninge med ved Fronten.

Ikke blot fra Vodder og Roager Sogne søgte man til Kirkesalen i Vodder, men da Menighedsmøderne i Lundsmark blev forbudt af Tyskerne, drog man ogsaa herfra til Vodder. Der kom Folk fra Hviding, Spandet og Højrup Sogne. Særlig de Statsløse, Optanterne, kom langvejs fra til Gudstjeneste i Kirkesalen. — Saaledes gled Aarene da hen, og Menighedslivet fortsatte med Gudstjenester og Møder, indtil Udløsningen kom. I Reglen gik det uden Sammenstød med Tyskerne, men dog under stadig Opsyn af Gendarmen. Gudstjenesten maatte alle overvære; men ved det Møde, som altid fulgte efter, maatte Optanterne ikke være til Stede. Pastor Jørgensen maatte henstille, at saadanne forlod Mødet. I Reglen blev de dog roligt siddende.

Ved Genforeningen havde Kirkesalen for saa vidt endt sin Mission. I den Sal, hvor man i saa mange angstfulde Aar havde søgt Styrke og Fornylse, fejrede man Genforeningen ved en Festgudstjeneste; men derefter sluttede man sig i de fleste Tilfælde til Sognemenigheden, hver Familie i sit eget Sogn. Det nationale var ikke længere en Hindring.

Frimenighedens Præst vedblev at betjene Menigheden i Skærbæk, hvor han blev Kapellan. Pastor Jørgensen virkede saa ved Frimenighedskirken i Skærbæk til sin Død i September 1946. Et sjældent trofast Virke fandt her sin Afslutning, og han døde efter fuldendt Dagværk. Igennem de mange Aar fik han meget at betyde i mange Hjem paa Vestereggen gennem den Gerning, han øvede her. Han blev knyttet uløseligt sammen med Slægterne, først og fremmest i Bitterhedens trange Aar, hvor man trods alt fandt Styrke i Frimenigheden. I de lange Ventetider blev det her, man tog sit Udgangspunkt, og derfor lykkedes det ogsaa at komme igennem det svære.

Dannevirke 9. 10. 1947.

Fra de gamle Kniplestuer

Af W. CHRISTIANSEN

Mange af Vestkystens trange, lavloftede Indsiederstuer med deres ret sparsomme Bohave, deres smaabitte Ruder og de sandbestrøede Gulve stod engang som Skoler, hvor Smaapigerne modtog deres første Oplæring i Knipleriets vanskelige Kunst. Her gjorde de samtidig deres Entré i Livets haarde Skole, hvor Lektierne var tunge og Tugten streng. Der er da ogsaa flydt mange Barnetaarer over Knipleskrinet. — Det erfarer man, naa man hører de gamle Kniplersker berette om deres Læretid. Minderne faar et Stæk af Vemod, naar Tankerne glider tilbage til de Aar, da de som smaa Piger tiltraadte den første Vandring paa den vanskelige Kunstnerbane.

De vilde heller ikke være naaet langt ad den, hvis ikke de gennem en Mors Myndighed var blevet holdt til. Det sømmede sig nu engang ikke at slippe paa Halvvejen, og desuden var det en Nødvendighed at faa lært et Erhverv, gennem hvilket de senere kunde tjene det daglige Brød. Tiden og Haandens Gerning skulde omsættes i reelle Værdier.

I den tidligste Morgenstund kunde man da se Pigerne fra Smaakaarshjemmene tage af Sted med de tilhullede Knipleskrin mod det Hus, hvor Lærermesteren — en ældre Kone — skulde bibringe dem Færdigheden.

Her sad de saa bøjet over deres Skrin, kastede de med Perlesnor omvundne Pinde mellem hverandre, flyttede Naalene og saa, hvordan det lille Kunstværk voksede Tomme for Tomme paa Prikkebrevet. Og fordrede Arbejdet ikke saa mange Kræfter, saa stillede det til Gengæld store Krav til Taalmodigheden, men det kunde det skorte paa.

Skolelovens Instruktion om en human Behandling af Elever var ikke naaet ind i disse Kniplestuer. Nej, Riset sad bag Spejlet, og det var ikke anbragt for Synets Skyld. Det øvede sin Tugt, og mangt et snøftende Suk har afbrudt Pindenes ensformige Raslen paa »Skrovlet«.

Behandlingen af de smaa Piger kunde være baade haard og hjerteløs, og det var mange ejendommelige Straffemetoder, der toges i Anvendelse. Læretiden var her som i Datidens Værksteder af en anden Karakter end nu om Stunder. Man tog ikke med Fløjlshandsker paa Lærlingene. I deres Ophidselse kunde Læremestrene sommetider gaa

over Gevind; vi forstaa da ogsaa den lille Pige, der en Dag glædestraalende udbrød: »Aa, jeg er saa glad, saa glad!« Hendes Læremester var død, og det følte for Pigen selvsagt som en Befrielse.

Det var med alt andet end blide Følelser, disse smaa Elever saa paa deres Knipleskrin; det var dem intet Legetøj, som de omfattede med Kærlighed, og havde det staaet til dem selv, havde de ret tidlig ladet Ødelæggelsestrangen komme til Udfoldelse overfor det.

Trods denne Uvilje vilde det maaske alligevel være gaaet de fleste som hin Pige, der tit nok havde vist Mishag mod Skrinet, men da der saa udbrød en Ildebrand i Hjemmet, og hun ogsaa vilde redde noget, ja, da var det saamænd hendes Knipleskrin, hun først fik bjerget.

Gennem usynlige Baand var de knyttet til det, og de slappedes ikke, som Aarene gik. Her fik Grundtvigs Ord sin Bekræftelse: »Og den har aldrig levet, som klog paa det er blevet, han først ej havde kær«. Knipleriet blev deres kæreste Sysse.

Men de mange Læreaar var trange, svære Aar.

Tiden maatte udnyttes. »Helgaften«, det fastsatte daglige Pensum skulde naas, inden de mødige Fingre kunde faa den haardt tiltrængte Hvile og Ryggen igen kunde komme i Retstilling.

For at fremskynde Arbejdet, men vel ogsaa som en Afledning af Tankerne fra dette ret ensformige Arbejde taltes der højt under Flytningen af Naalene.

Man havde forskellige Talremser, eller ogsaa talte man Byen, dvs. man nævnte et Personnavn for hver Naal, der blev sat i Mønstret, og det kunde jo nok vække Morskab, naar en af Sognets Originaler blev sat i.

Men ve den Elev, der ikke kunde vinde med eller kludrede med Mønsteret. — Hun maatte da finde sig i Kammeraternes Drillerier og dette blev kraftigt understøttet af Læremesterens Forhaanelse.

Med en Krans af Evighedsblomster paa Hovedet og et Ris af Malurt paa Ryggen fik hun anvist Plads i Skammekrogen og her kunde hun saa sidde Resten af Dagen som »næsvis Rakker« eller »skaldet Munk«. Og det var ingen Udmærkelse.

Der levedes kun lidt Tid til Spisningen. I Stuen kunde man se anbragt en Spand med Drikkevand, hvor Tørsten kunde læskes. Læremesteren var da fri for Pigernes Rend til Pumpen og forhindrede samtidig at den sparsomme Varme blev lukket ud. Middagsmaden kunde bestaa i et Par Skiver Brød med sur Fløde som Paalæg. Der kunde ikke afses Tid til Madlavning og heller ikke til Havearbejdet. Lugningen besørgedes, mens Brødet blev fortæret. Der skulde puttes saa meget som muligt ind i hvert Minut. Der vinkede jo ingen Aldersrente, og vel kun de færreste af disse vindskibelige Koner skøttede om at tilbringe deres Livsaften paa Fattiggaarden.

Det siger sig selv, at dette stillesiddende Liv i de indeklemte Stuer hvor den friske Luft ikke fik Adgang, maatte virke nedbrydende paa Helbredet.

Dejn Hansen fortæller i sine Optegnelser fra Emmerlev: »Mange blev skæve og svindsottige og bærer Følgerne af den idelige Sidden til en tidlig Grav«.

Og i sin Beskrivelse om Tørninglen siger Aagaard: »Til denne Haandterings Ubekvemmelighed hører ogsaa, at den uophørlige Stillesiddende ikke kan være gavnlig for Sundheden«.

Men der hvilede en anden Skygge over Knipleriet. Det ses gennem Indberetningerne fra Skolerne.

Præsten i Ballum klager i 1816 over, at Kvindekønnets Ungdom ved deres vante Syssel afholdes fra Skolen.

De ældre ved da ogsaa at fortælle, at de forsømte Undervisningen i Ugevis. Naar et nyt Mønster skulde læres, blev de som Regel en tre-fire Uger borte.

I Emmerlev besøgte de sjældent Skolen oftere end 1-2 Dage om Ugen. I en Skrivelse fra Degn Asmussen i Abild hedder det fra 1836: »Det daarlige Skolebesøg har sin Grund i Knipleriet. Tre Fjerdedele af Beboerne er Smaakaarsfolk og ernærer sig ved Knipleriet, og skal dette lykkes, maa Arbejdet læres fra Ungdommen af og stadig drives. Begyndelsen sker, hvis ikke før, saa med det skolepligtige 6. Aar«.

Fra Hjerpsted berettes samme Aar, at selv de allernødvendigste Fordringer i Skolen kan vanskeligt naas. Børnene besøger paa Grund af Forældrenes Fattigdom kun Skolen et kort Tidsrum om Aaret. Det mangler dog ikke paa god Vilje fra Forældrenes Side. Flere Børn, som har lært at kniple, møder daglig een Time om Eftermiddagen.

Man ansaa det ikke for en Fornødenhed, at Pigerne fik boglig Lærdom, og denne Tankegang kendes jo endnu.

Da Pigerne saa efter endt Læretid foretrak det mere magelige indbringende Arbejde ved Skrinet, blev Følgen en ret stor Mangel paa kvindelig Hushjælp. — Dette blev saa afhjulpet ved Tilstrømningen af unge Piger nordfra, navnlig fra Fanø og det vestlige Kystland.

Som en Afslutning paa Vinterens Aftensæde, og den tog sin Begyndelse 14 Dage før Mikkelsdag og varede til Persdag eller Fruedag, blev der holdt et Standerhøtte.

Standeren, et Træstativ, hvorpaa Lampen eller Lyset havde været anbragt, blev omviklet med Reb og under Pigernes kaade Raab og Latter slæbt op paa Loftet. Saa trakteredes der med Kavringer og Kaffe, og Tugtens Ris fik denne Aften Lov til at hvile.

En fattig Forlvstelse, ja, men Børnene var ikke overmættet og forvænte med Glæder og Godter.

Der lægger sig en Glans i Øjet, naar de gamle mindes denne lille Afveksling fra det eller saa trivielle og trælsomme Liv. Den hører til en af Barndomstidens Lysøider, hvis Skær endnu kan varme.

De snævre Knipestuer er til Dels sunket i Grus; de gamle Læremestre har fundet deres sidste Hvilested, men de mindes med Respekt for deres Flid og Nøjsomhed. Anseelsen blegner lidt ved Tanken om den strenge Tugt, de øvede; men det var Børn af en Tid hvor man tog mere haandfast paa Opdragelsen.

Vestkysten 25. 8. 1947.

Det gamle Patricierhus i Tønder istandsættes

Af NICOLAJ SVENDSEN

Der er paabegyndt en Istandsættelse af den gamle Patricierbygning paa Hovedgaden i Tønder, som gaar under Navnet Carsten Richtsens Hus. Da denne Bygning indtager en smuk Plads i Byens Historie, maa det være tilladt at fortælle noget om dens Oprindelse og Betydning. Til Indledning og bedre Forstaaelse først lidt om Forholdene i Fortiden.

Der er særlig to Perioder i Købstadens Historie, som har været afgørende for dens Udvikling gennem Tiderne. Man maa i denne Forbindelse begynde med at nævne Studehandelen, som gav store Indtægter i det 16. og ind i det 17. Aarhundrede. Studene sendtes til Holland, og man hjemførte til Gengæld derfra mange Slags Varer som Mursten, Kalk, Fliser, Kolonialvarer og meget andet. Paavirkning fra Nederlandene har man villet finde i Borgerhusenes Opførelse og Indretning fra denne Tid. Blot et Eksempel: Berend de Behr solgte i et eneste Aar 2750 Stude til Holland. De udskibedes i hele Flaader. Det er vistnok med Rette paastaet, at Byen Tønders Økonomi var fuldstændig afhængig af denne Handel, som satte Præg paa Købstadens Udvikling. Man nedrev ved Slutningen af det 16. Aarhundrede den gamle Kirke og opførte den nuværende, og de velstaaende Borgeres Slægtsstolthed gav sig rige Udslag i Kirkens Udstyrelse, bl. a. ved Epitafier, som vækker Beundring den Dag i Dag.

Men Studehandelen ophørte ved Begyndelsen af det næste Aarhundrede som Følge af Krigsbegivenheder, Oversvømmelse, Pest og Ildebrand. 1639 døde 600 Mennesker af Farsot. 1642 gik en stor Del af Byen op i Luer. Dertil kom den Omstændighed, at Tønder ved Digebygningen vesterude mistede Forbindelsen med Havet; den skete nu over Højer. De rige Dage var forbi. Historieskriverne melder om Byens Forfald. Der klages over, at Tønders Opland er gaet tabt til Fordel for Flensborg og Ribe. Sidstnævnte By havde saaledes forstaaet at tilegne sig Handelen paa Vesterhavsøerne. Omegnens dygtige Haandværkere tog Kunderne fra Købstaden. Husene forfaldt, og Byen henlaa øde og uden Fremdrift. Dens Styrelse, som var overladt til nogle faa tidligere saa formaaende Familier, var forældet. Den fornyede sig ved Knopskydning, uden at friske Kræfter kunde komme til.

Først henimod Slutningen af det 17. Aarhundrede mærkedes der atter Fremgang. Denne Bedring af Tilstandene skyldtes den ny Periode i Tønders Historie, Knipleriet.

Kunsthistorikeren Emil Hannover skriver, at der hviler tæt Mørke over den tønderske Kniplingsindustri Oprindelse. Men da det er paa vist, at man kniplede efter Mønstre fra Italien og Flandern, er det ikke usandsynligt, at denne Kunst er kommet hertil fra Nederlandene. Dens Blomstring varede hen ved to Hundrede Aar. Fra Tønders Omegn gik Kniplingskræmmere ud over hele Danmark og over Grænser, baade nord og syd paa til Nabolandene. Tønderske Kniplinger blev en højt skattet Luksusvare i de fine Hjem viden om. Omkring 1737 var der 25 Kniplingshandlere i Tønder. De tjente mange Penge, som efter Datidens Skik taltes i Tønder Guld. Aar 1780 regnedes der med, at der ved Knipleri i Tønder og Omegn var sysselsat 12000 Kvinder.

En af dem, der blev rig ved denne Handel, var Carsten Richtsen, rettere maaske ved Arv efter Kniplingshandlere; thi baade hans Far og Svigerfar drev en omfattende Kniplingshandel, og Carsten Richtsen nævnes derfor ogsaa som Byens rigeste Mand. Slægten sad inde med flere Ejendomme paa Byens Strøg, deriblandt ogsaa det Hus, der her er Tale om, og Nabohuset, som nu kaldes »Centralhalle«. De menes begge at være opført Aar 1777, i hvert Fald staar dette Tal over Indgangen til det førstnævnte, og Bygherren har uden Tvivl været Carsten Richtsen, der fra den Tid af her henlevede alle sine Dage. Han var født 1746 og altsaa paa dette Tidspunkt 31 Aar gammel. Dette Hus prægede han med sin Kultur og Rigmandssmag. I det følgende Aar blev han gift med sin Kusine Ingeborg, Datter af Kniplingshandler Johannes Carstensen. Deres to Børn Jakob og Hans døde som smaa. Carsten Richtsens Hovedinteresse drejede sig derefter nærmest om Kunst og sociale Forhold. I en gammel Biografi hedder det om ham: »Snart smykkede han Byens Omegn ved Spadserestier, snart sit Hus ved udenlandske Kunstners Flid, snart en Kirke eller et Kloster med helligt Udstyr. Snart trøstede han en forladt Syg, snart forskede han med Flid efter den stille Taare, der ikke vil være kendt. Snart udrustede han en lærenem Yngling til Landets Velfærd«.

I en ung Alder blev han udnævnt til Raadmand og i 1790 af Raadet valgt til Borgmester, et Embede, som han beklædte i 22 Aar. Borgmesterembedet var ulønnet og nærmest en Tillidspost. Til Genæld fik han Titlen af Justitsraad. Han var den sidste folkevalgte Borgmester. Hans Efterfølgere udnævntes af Kongen.

Carsten Richtsen hører til den Kultur- og Arkitekturperiode, der afsluttedes i hans Tid. Man forbavses over den Dannelse, som denne Datidens Tønderborger har siddet inde med. Naar han ikke var optaget af offentlige Hverv, syslede han med de rige Kunstskatte, som var samlet i hans Hjem, dels ved Arv efter Forfædrene, dels ved ham selv. Det drejede sig efter de overleverede Beretninger om Kobber og Staalstik, om værdifulde Guld- og Sølvmedesager og kostbart Bohave. To smukke Skabe fra dette Hjem findes i Tønder Museum. Hans Hus var allerede i det ydre, opført af en Blanding af Barok og Rokokkostil, en Seværdighed, som det er det den Dag i Dag. Endnu

er det en Fornøjelse at gaa gennem disse gammeldags Stuer, og man staar fuld af Beundring ved Betragtningen af det smukke Stukloft paa første Sal. Hvorfra han har hentet Tilskyndelsen til en saa rig kunstnerisk Udfoldelse vides ikke, ligesaa lidt som man ved, hvem der har været hans Bygmester.

Carsten Richtsens viser som Byens Førstemand en hel anden Sans for sin Virksomhed udadtil end de selvglade Forgængere i Aarhundreder før ham. Det aandelige Liv i Tønder er i hans Tid endnu baaret af Pietismen, hvis ypperste Repræsentanter fra denne Egn, Digterne Schrader og Brorson har virket som Præster i denne By og sat sig tydelige Spor. Det er ikke ved Billeder, hans Minde er bevaret, men ved gode Handlinger i Overensstemmelse med Pietismen. Med Rette kaldes han for Byens Velgører, og derfor har man ogsaa rejst ham et Monument. Tønder skylder ham Anlæg af Alléen paa Nørre Borgerdige med den smukke Musikpavillon, der heldigvis er blevet bevaret. Indtægterne af 146 Demat god Marskjord testamenterede han og hans Hustru i 1815 til Byens Fattige. I den urolige Tid under Napoleonskrigene trak han sig tilbage fra Borgmesterembedet. Han døde 1821.

Carsten Richtsens Hus paa Hovedgaden i Tønder har siden ofte skiftet Ejer. I 1828 købtes det af Diggreve Andreas Nissen, i Halvtredserne af den danske Borgmester Johan Henrik Holm. 1879 gik det over i Slægten Todsens Eje. 1931 købte Byen det, og nu har Kommunen afhændet det for en Sum af 65,000 Kr. til Forsikrings-selskabet »Danmark«. Et Par Gange har det været Forretningsbygning. Fra den Tid stammer formodentlig det store Butiksvindue, som Folk efterhaanden har vænnet sig til. Men det er ikke det oprindelige. I det ydre er Carsten Richtsens Hus en Del forfalden. — Men det vil der nu blive raadet Bod paa. Den nye Køber agter, bistaet af Nationalmusæet og med Tilskud fra Byen at give det dets oprindelige Udseende. For Tiden er man saaledes i Færd med at nyskabe den smukke Rokokko-Portal. Senere vil Butiksvinduerne formentlig blive fjernet. Man kender nemlig Vinduerne, som de har set ud ved Bygningens Opførelse. Ligeledes bør man søge at fremskaffe Sandsten til en ny Fritrappel. Men i det store og hele maa man paaskønne, at den haardt tiltrængte Istandsættelse nu synes at skulle blive til Virkelighed. Det skylder Byen Tønder Carsten Richtsens Minde.

Vestkysten 19. 8. 1947.

Historiske Artikler i sønderjydske Dagblade

1. 12. 1946 – 30. 11. 1947

Dannevirke.

5. 1. 1947 Eigil Reumert: Skolen ved Helligaandskirken (Flensb.).
16. 1. — P. Tolderlund-Hansen: Præstegaardsminder (Fjelstrup).
8. 2. — P. L. Clausen: Til Afstemning i Tirslund den 10. Februar 1920.
22. 7. — Jens Jensen: Slægtsgaards-Jubilæet paa Sillerupgaard.
26. 7. 1947 Conrad Gjedde: Musikprofessor Vilhelm Sachse.
13. 10. — Da »Frei« skulde indvies den 19. Oktober 1897.

Flensborg Avis.

- 11.-12. 12. 1946 Chr. Maibøll: Spredte Træk fra Hoveritiden i Als Sønderherred.
19. 12. — A. Holst Jørgensen: »Sarkofagen« i Slesvig Domkirke.
19.-21. 12. — W. Ladewig: Jens Jacob Eschels fra Før, 1757-1842.
18. 1. 1947 Ernst Hansen: Af en flensborgsk Banks Historie.
25. 1. — Holger Jacobsen: Fra tysk til dansk Skole.
6. 2. — L. P. Christensen: Redaktør J. Jessen og Nutiden.
7. 2. — Tycho Filskov: Redaktør Jessens Minde.
7. 2. — Chr. Hansen: Morten Eskesen og Sydslesvig.
20. 2. — Gudmund Schütte: Angelboplattysks Forhold til Dansk.
7. 3. — L. C. Peters: Den frisiske Nationalfest.
1.-2. 4. — Tage Jessen: Sydslesvig og Holsten.
12. 4. — W. Ladewig: Harro Haring og Helgoland.
8. 5. — B. Vosgerau: Harro Haring — en mærkelig Skikkelse.
14.-15. 5. — Gantzel Lauridsen: To nordslesvigske Optantskæbner.
25. 5. — En »kongelig« Daabshandling paa Før.
26. 6. — Andreas Petersen: Hostrup Sogns ældste Kirkegaard.
4. 8. — P. K. Andersen: Lidt fra Ravsted Kirke.
19. 8. — Brøns Kirke: Et lille Strejftog gennem Kirkerummet.
20. 10. — Johs. Oldsen: Frislands faste Vilje.
12. 10., 8. 11., 13.-14. 11. — Gantzel Lauridsen: En Stridsmand, som kan se Frugten af sit Arbejde (Hans Lorenzen, Ballum).
12. 11. — Johan Volquardsen: Af Ejdersteds Historie.
13. 11. — Fra den gamle Holm i Slesvig.

Hejmdal.

7. 1. 1947 Hans Hansen Toft: Løjt Sogns gamle Gaarde.
14. 1. — Aage Rasmussen: En Skolekronik, Løjt Sogns Skoles Historie.
12. 2. — Hans Hansen Toft: Høgebjerg som hertugelig Avlsgaard.
26. 2. — H. Hansen Toft: Løjt Sogns gamle Gaarde, Skrevensten.
6. 5. — Hans Hansen Toft: Stolliggaard som Adelsgods.
29. 10. — N. B(lack) H(ansen): Skrivergaarden i Ris.

Jydske Tidende.

23. 1. 1947 Andreas Petersen: »Freihof«s Historie.
21. 2. — Andreas Petersen: Da Telefonen kom til Rørkær for 50 Aar siden.
23.-27. 7.— A. Svensson: Sydslesvig i Tiden mellem Trearskrigen og 1864.
27. 7. — Da Rømø blev opmaalt med »Klokkevogn« i 1695.
31. 7. — Om de gamle Præster i Udbjerg.
14. 7. — Andreas Petersen: Den danske Vækkelse i Rørkær.
25. 11. — Th. Kauffmann: Omkring »e Harrest«.

Sønderjyden.

21. 10. 1947 Oskar Hansen: Den sønderjydske Pige og Oprøreren Dr. Dampe.

Vestkysten.

24. 1. 1947 K. H. Rosenstand: Herre til Fussingø og Riberhus (Albret Skeel).
24. 9. — Cl. Eskildsen: Det gamle Landkort:
17. 11. — A. Fog Petersen: Hans Appel og Sønderjylland.

En Del af Artiklerne vil i noget udvidet Form senere blive trykt i Sønderjydske Maanedsskrift.

Sorø Amtstidende

Dagligt Gennemsnits-Oplag
for 1. Halvår 1944 if. Dansk
Oplagsk. 17.091 Eksempl.

Akциденstrykkeri, Lystryksanstalt, Clichéfabrik, Bogbinder

Hovedkontor: Slagelse. Telf. 2000.

Hovedstadskontor: Telf. Palæ 4758.

Roskilde Dagblad

Byens og Egnens Blad

Søger De Husassistent eller anden Medhjælp. I averter i
Roskilde Dagblad. Søger De Plads i Nærheden af Køben-
havn, faar De den bedst gennem en Annonce i Roskilde
Dagblad. Vort Trykkeri leverer Tryksæbe af en ver Art.
Telefon Roskilde 601 (2 Linie)

Viborg Stifts Folkeblad

Viborg

Lolland-Falsters

Stiftet

Stifts-Tidende 1805

Hovedkontor: Nykøbing Falster

Landsdelens ældste Blad

DET LÖLLAND-FALSTERSKE JERNBANE-SELSKAB

Stenhus Kostskole, Holbæk

Rektor Svend Larsen

Fra 1. August 1944 særskilt nyoprettet Gymnasie-
afdeling for Piger.

A/s De forenede Kalkværker

Torp pr. Thisted

Telefon 25

M. H. JÆGER

Aarhus Pengesksfabrik
Grundlagt 1894

Fabrik for **Pengesksbe,**
Panserdøre, Boxanlæg

Reserveret S. D.

Bornholms Tidende

Øens største og eneste Oplags-
kontrollerede Blad.

Telf. 121

Telf 355

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

Louis Petersen

Rør- og Sanitetsforretning

Sønderborg

Telf. 2060 (fl. Led.)

Aktieselskabet

SIMON BRÖND & CO

Barnevognsfabrik

Vejen

Sønderborg

Andelsmejeri

Støt

de sønderjydske

Indsamlinger

A. J.

Carl M. Cohr's

Sølvvarefabriker

Aktieselskab

Fredericia

Køb dansk Arbejde!

Haderslev Amts aut. Destruktionsanstalt

Telefon Hammelev 32.

Selvdøde og syge Dyr afhentes overalt i Distriktet.

KURANSTALTEM
Gl. Skovridergaard
IB KRISTIANSSEN
OVERLÆGE
AABEN HELE AARET
SILKEBORG
FORLANG
PROSPEKT
TLF 514
313

H. C. Hansen

Trikotagefabrik

Ikast

Telf. 21

GRAM

KOLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

Vojens

HUSK VORE CISTERNER

»Phønix Model 33«, »Ideal 1935« og

»Phønix-Duplex« (dobbeltskylende).

Maskinfabriken Phønix Odense

POUL KRØJGAARD

Trikotagefabrik

HERNING

Telf. 406

Hans Jensens Efff.

Trikotagefabrik

IKAST

DIPLOM - IS.

Haderslev Telef. 1160

Vejen Telef. 3

Aktieselskabet

Dansk Galoche- og Gummifabrik

København

Køge

Skive

Tømmerhandel A/S

Skive

Aktieselskabet

Skive Markfrøkontor

Frøavl - Frøhandel

Skive.

Telf. 94. 2 Lin

ASMUS HANSEN

Kolonial- og Kortevarer
en gros

Haderslev

Dyckjær & Christensen

Fiskeeksport

Ringkøbing

Carl J. Ulrich & Søn

Aktieselskab

Haslev - Telefon 600

A/S Sønderjydsk

Frøforsyning

Frøavl og Frøhandel.
AABENRAA

Poul Pedersen

Landsretssagfører

Vejle

Dansk

Eternit-Fabrik

A/S

Telefon 4800

A A L B O R G

N. C. Kloster

Haderslev

Telf. 2210 - 2211

Reserveret

„2 7 9 9“

Landbostandens

Sparekasse

Nykøbing F.

Tlf. 197 - 119

Sparekassen i Nykøbing paa Falster

Langgade 5

Telefon 216

Aktieselskabet

Handels- og Landbrugsbanken

Silkeborg

Telf. 1024 (4 Linier)

SPAREKASSEN FOR THISTED AMT

Stiftet 1829

Telefon 2 og 502

Kontortid 10-12^{1/2} og 13^{1/2}-16**Graasten Bank** ^A_S

Kontortid 9-12 & 2-4

Lørdag 9-1

GRAASTEN

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

HOBRO

— Telefon 13

Aktieselskabet

**Banken for Hobro
og Omegn****Banken for Skanderborg og Omegn**

Kontortid 10-3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

Aktieselskabet

Landbobanken i Skive

SALLING BANK

Kontortid: 9-12 og 2-5

Lørdag 9-2.

Telefon 700 . Skive

**Sparekassen for Svendborg
og Omegn**

Svendborg

Horsens Landbobank ^A_SKontortid 9^{1/2}-12^{1/2} og 2^{1/2}-4^{1/2}

HORSENS

Ny jydsk Kjøbstad - Creditforening

Telefoner 4046 - 4047 - 4048

Aarhus

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Jydsk Grundejerkreditforening**Herning.**

Udlaan: 1/4 1947: 244.644.400 Kr.

Reserver: 1/4 1947: 11.044.803 Kr.

**Den lollandske Landbo-
stands Sparekasse**

NAKSKOV

Stiftet 1870

Indskudskapital ca. 61,0 Mil

Reserver ca. 3,8 Mill.

Kontorer i: Maribo - Birket -
Dannemarle - Stokkemarke.**Åskov Møbelsnedkeri**

pr. Vejen.

SØREN OLESEN

H. A. Gruberts Sønner

Aktieselskab

Metalvarefabrik

Frankrigsgade 40

København S

Fredr. Bangs Eftflg.

Nykøbing Mors

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

NAKSKOV
SKIBSVÆRFT
NAKSKOV DANMARK

De Forenede Teglværker ved Aarhus. Aktieselskab
Tlf 6.4. Kontor: Parkallé 15, Aarhus. Tlf. 6444.
Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten

Paasch & Larsen, Petersen
Aktieselskab

HORSENS Telefoner: 207 - 807 - 808

A/S FAXE KALKBRUD

Frederiksholms Kanal 16 Telefon Central 9123

JORDBRUGSKALK

97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som
den leveres - ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Skal man til og fra

Sønderjylland

benytter man

Sydfynske Jernbaner

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup } 13
18

Aktieselskabet

Dampmøllen Victoria

Odense

Aktieselskabet

Tapetfabriken „FIONA“

FAABORG

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

**Sønderjydske
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Manneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.
Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

Hovedkontor:

Selskabets Ejendom

Vesterbro 18 . Aalborg

Th. Damberg

Cigar- & Tobaksfabriker A-S
Nykøbing M.

Midtjyllands Ægekspor

ved A. Tornvig-Jensen.

BRANDØ Telefon 84 og 18

Brunkul købes og sælges.

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A/S
Aabenraa

Trælast - Bygningsarbejder
Støbegods

Tlf. 2006